

УДК 378.147:811.161.3:398

К. Л. Хазанова

г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны

ДА ПЫТАННЯ ПЛЁННАГА ВЫКАРЫСТАННЯ ФАЛЬКЛОРНАГА ТЭКСТУ Ё НАВУЧАЛЬНЫМ ПРАЦЭСЕ

Інтэнсіўнасць развіцця сучаснага грамадства і хуткаплыннасць штодзённага жыцця XXI ст. мусяць звярнуць увагу на духоўнае развіццё асобы. У працэсе атрымання ведаў, набыцця ўменняў і навыкаў, фарміравання і ўдасканалення прафесійных кампетэнцый, што ё сукупнасці і ўяўляе сабой працэс адукацыі, важна памятаць пра духоўна- ідэалагічныя каштоўнасці. Разам з прафесійнымі ўменнямі адукацыйны працэс закліканы спрыяць выхаванню грамадскіх якасцей асобы, у першую чаргу – патрыятызму.

Для ўстаноў вышэйшай адукацыі ўласціва здзяйсненне выхавання як праз спецыяльна арганізаваныя мерапрыемствы, так і падчас штодзённага навучання. Нагадаем пра агульнавядомы метадычны пастулат пра трыадзінства пазнаваўчай, развіваўчай і выхаваўчай мэт заняткаў. Калі выхаваўчыя элементы навучэнца атрымлівае разам з новымі ведамі, то ўспрыманне важных момантаў адбываецца на ўзроўні падсвядомасці.

У першую чаргу спрыяльнымі з пункту погляду выканання выхаваўчых задач пры правядзенні заняткаў уяўляюцца гуманітарныя дысцыпліны, сярод якіх асабліва выдзяляюцца філалагічныя, дзе яскрава праяўляецца шчыльная повязь гісторыі і культуры, мовы і народнай творчасці.

Вялікі выхаваўчы патэнцыял закладзены ў фальклоры любога народа. Духоўная спадчына народа сведчыць пра індывідуальнасць і непаўторнасць нацыі. Маюць чым ганарыцца ў гэтых адносінах і беларусы. Сярод багацця фальклорных жанраў беларускай народна-паэтычнай культуры выдзяляюцца прыказкі і прымаўкі. Трапныя выслоўі, захаваныя праз стагоддзі і выкрышталізаваныя многімі пакаленнямі продкаў, прапануюць адметны сінтэз розуму і гумару, адлюстроўваюць духоўны вопыт народа, вобразнасць яго менталітэту. Зварот да беларускіх народных парэмій падчас выкладання розных філалагічных дысцыплін абумоўлівае фарміраванне гістарычнай памяці народа.

На народную прыказкавую спадчыну варта звярнуць увагу пры вывучэнні лексікі сучасных славянскіх моў. Пры знаёмстве з лексічным багаццем рускай і беларускай моў цікавасць студэнтаў выклікае параўнальна- супастаўляльнае даследаванне беларуска-рускіх (або руска-беларускіх) прыказкавых паралеляў, што дазваляе

пераважнае функцыянаванне рускай мовы ў горадзе і большае распаўсюджанне беларускай мовы ў рэгіёне [5].

Падобная даследчая работа магчыма пры вывучэнні гістарычнай граматыкі. Пры гэтым гістарычная ўвага да асобных выказаў вымагае выкарыстання міжпрадметных сувязей і актывізацыі ведаў па ўсходнеславянскай міфалогіі і фальклору. Так, выяўленне асаблівасцей функцыянавання прыметніка *чырвоны* ў складзе беларускіх народных выслоўяў выклікае зварот да старажытных радкоў «Слова пра паход Ігаравы», дзе сустракаецца прыметнік *чрьленыи*. Менавіта да агульнаславянскага *черлений* (*чрьлений*, *чьрлений*, *червленный*) узыходзяць назвы колеру з каранем **cegv-* у славянскіх мовах: польскае *szermowy*, чэшскае *červený*, балгарскае *червен* [1, с. 134-135]. Сярод такіх каляронімаў – беларускі прыметнік *чырвоны*: «*Дурань чырвоному (з чырвонага) рад*» [3, с. 187]; «*Пазнаюць нашу дачку і ў чырвоным андарачку*» [3, с. 415].

Прыказкі і прымаўкі ў працэсе вывучэння гістарычнай граматыкі ўсходнеславянскіх моў увогуле і беларускай мовы, у прыватнасці, дапамагаюць візуалізаваць розныя гістарычныя этапы развіцця мовы. У выніку гістарычнага выяўлення моўных з’яў у парэміях гісторыя мовы становіцца больш нагляднай і такім чынам – зразумелай. І зварот да парэмійнага багацця фальклору ўсходніх славян мусіць натхніць студэнтаў зацікавіцца паглыбленнем у моўную гісторыю. Напрыклад, у многіх традыцыйных выразках захавалася старажытная клічная форма. Нагадаем, што старажытнаруская назоўнікавая склонавая парадыгма, у адрозненне ад сучаснай беларускай, мела сем формаў. Клічная форма ўжывалася часцей у зваротках. У XIV-XV стагоддзях яе змяняе форма назоўнага склону. З мэтай замацаваць веды пра гісторыю клічных формаў мэтазгодна прапанаваць студэнтам творчае заданне па самастойным выяўленні ў розных фальклорных зборніках прыказкавых выказаў з клічнай формай, а затым параўнанні знойдзеных формаў са старажытнарускімі. Увага да старажытных клічных формаў у прыказках падкажа фактычны матэрыял і павод успомніць пра пераходныя памякчэнні заднеязычных [г], [к], [х] (палаталізацыі): «*Дай Божа (Бог) нашаму цяляці ваўка (воўка) спаймаці (з’есці)*» [3, с. 153].

У шматлікіх прыказках і прымаўках знаходзяцца адбіткі вясельнай абраднасці беларусаў. Пра вядомы вясельны рытуал «куплі-продажу» сватамі абранай дзяўчыны апавядаюць прыказкі: «*Як не бачаць, дзеўка – золата, як убачаць – волава*» [2, с. 140]; «*Як сваха хваліць – цаны няма, як жаніх убачыць – цаны няма*» [2, с. 141]. Народныя парэміі раяць цаніць больш за багацце і прыгажосць гаспадарлівасць, дабрыню і розум: «*Вазьмі сабе жонку хоць валынку, абы была ў хаце гаспадынька*» [2, с. 115]; «*Багацце нявесты на шчасце не пераробіш*» [2, с. 113].

Цікава і карысна пры вывучэнні лексікі ўсходнеславянскіх моў (як сучасных, так і ў розных гістарычных зрэзах) звярнуцца да найменняў роднасці, частых у парэміях, звязаных з вясельнай традыцыяй. Заўважым, што некаторыя назвы традыцыйна маюць адмоўную канатацыю і перадаюць замацаваныя ў народным уяўленні адносіны да адпаведных родзічаў: «Як я была ў баценька, то я была чубаценька, дасталася да **святкрухі**, то аб'елі чубок мухі» [2, с. 141]; «Чужая хатка такая, як **святкроўка** ліхая» [3, с. 586]; «Як добрая **святкроў**, то добрая і **нявестка**» [2, с. 140]; «Сяннік не падушка, а **нявестка** не дачушка» [3, с. 501]; «Яшчэ **цешча** добра плешча» [2, с. 141]; «**Залоўка** злая, як **святкроўка** ліхая» [2, с. 120]; «Злая **ятроўка** – горш за воўка» [2, с. 121].

Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі паслядоўна звязаны з прыродным календаром. Адзначым, што ў «каляндарнай абраднасці беларусаў са старажытнасці адлюстравалася гісторыя духоўнай і матэрыяльнай культуры народа» [4, с. 133]. Спрадвечныя назіранні чалавека за прыродай і імкненне дасягнуць большага ўраджаю паўплывалі на колькасць прыкмет у выглядзе прыказак [4, с. 133]: «На **Грамніцы** – палавіна зіміцы» [3, с. 143]; «Прыішоў **Пятрок** – апаў лісток; прыішоў **Ілья** – апала два» [3, с. 446]; «**Святы Пакроў**, **благаславі на кроў**» [3, с. 474]. Прыкметы і павер'і, звязаныя з каляндарнай абраднасцю, далучаюцца да малых жанраў фальклору, таму мэтазгодна не забыць звярнуцца да іх пры падрыхтоўцы выкладчыка-філолага і здзяйснення выхаваўчага працэсу.

Прыведзеныя меркаванні сведчаць, што вывучэнне мовы (як у сінхраніі, так і ў дыяхраніі) варта сумяшчаць з увагай да народных выслоўяў. У народных прыказках і прымаўках акумуляецца духоўны завет продкаў і адшукваюцца парады на шматлікія жыццёвыя цяжкасці.

Узаемадзеянне вывучэння мовы і фальклорных элементаў у працэсе выкладання філалагічных дысцыплін мае вялікае ідэйна-патрыятычнае і выхаваўчае значэнне, а таксама садзейнічае папулярызацыі гісторыі і культуры народа. Парэміялагічнае супастаўленне павышае цікавасць да вывучэння роднай мовы, дапамагае больш глыбокаму асэнсаванню гістарычных працэсаў славянскіх моў, выражае яскрава блізкасць усходнеславянскіх моў і падкрэслівае непаўторнасць кожнай нацыянальнай мовы. Дэталёвы зварот да народных парэмій як да фактычнага матэрыялу ў адукацыйным працэсе спрыяе выхаванню павагі да роднай мовы, культуры, фальклору, і шырэй – да Радзімы, што дапамагае выхаванню будучых выкладчыкаў-філолагаў грамадзянамі-патрыётамі сваёй дзяржавы.

Літаратура

1. Бахилина, Н. Б. История цветообозначений в русском языке / Н. Б. Бахилина. – Москва: Наука, 1975. – 292 с.
2. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склад. Ф. Янкоўскі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992. – 491 с.
3. Лепешаў, І. Я. Тлумачальны слоўнік прыказак / І. Я. Лепешаў, М. А. Якалцэвіч. – Гродна: ГрДУ, 2011. – 695 с.
4. Хазанава, К. Л. Жывёльны свет і асабістае жыццё чалавека ў прыкметах і павер'ях каляндарнай абраднасці беларусаў / К. Л. Хазанава // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – 2015. – № 4 (91). Гуманитарные науки. – С. 133-137.
5. Хазанава, К. Л. Лексічны паралелізм беларускіх і рускіх парэмій, звязаных з вясельнай абраднасцю / К. Л. Хазанава // Региональные аспекты современных историко-правовых филолого-культурологических, психолого-педагогических, естественно-научных и экономических исследований: сборник материалов международной научно-практической конференции, посвященной 85-летию Брянского государственного университета им. акад. И. Г. Петровского и 20-летию филиала университета в г. Новозыбкове, г. Новозыбков, Брянская область, 15–16 октября 2015 г.: в 2 ч. Ч. 1. / ред. кол.: В. В. Мищенко, В. Н. Пустовойтов, С.Н. Стародубец. – Брянск: Изд. БГУ, 2015. – С. 126-132.